

UDC 251:94(32):81'255

“A SPELL HOW TO GO FORTH BY DAY AND LIVE AFTER DEATH”. CHAPTER 2 OF THE ANCIENT EGYPTIAN *BOOK OF THE DEAD*: TRANSLATION AND COMMENTARY

M. Tarasenko

DSc (History), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv, 01001, Ukraine

Faculty of Asian and Middle Eastern Studies, University of Oxford

Pusey Lane, Oxford, OX1 2LE, United Kingdom

niktarasenko@yahoo.com; mykola.tarasenko@ames.ox.ac.uk

ORCID: 0000-0001-6779-2258

The article is devoted to the Spell/Chapter 2 of the ancient Egyptian *Book of the Dead* in its Theban edition (New Kingdom – Third Intermediate Period). As of today, 193 records of this spell are known, however, these are mainly documents of later editions of the collection (Saite and Ptolemaic). Only 12 objects date from the New Kingdom. In a number of documents, Spell 2 is combined with Spell 3 as a single utterance. There are 17 records of Spell 2 from the Third Intermediate Period. The text of this spell has a long history and originates in the *Coffin Texts* (Spells 93 and 152) (CT, II, 64–66; 260–261). The article provides the first translation into Ukrainian and a commentary on Spell 2 of the *Book of the Dead* according to the papyrus of Nu (pLondon BM EA 10477 (sheet 13), 18th Dynasty, Thebes). The vignettes of this spell, which had several types of illustrations, are specially considered, differing in the New Kingdom and the Third Intermediate Period.

Keywords: *Book of the Dead*, Chapter 2, Theban edition, translation, vignettes

© 2025 M. Tarasenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

М. О. Тарасенко
“ВИСЛІВ, ЯК ВИЙТИ В ДЕНЬ ТА ЖИТИ
ПІСЛЯ СМЕРТІ”. 2-ГА ГЛАВА
ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКОЇ КНИГИ МЕРТВИХ:
ПЕРЕКЛАД І КОМЕНТАР

Вступ

Метою статті є публікація перекладу та аналіз 2-ї глави давньоєгипетської Книги мертвих у її т. зв. “Фіванській редакції” (Нове царство – Третій перехідний період)¹.

Загалом база даних *Bonn Totenbuchprojekt* фіксує 193 об’єкти із записом цього вислову (<https://totenbuch.awk.nrw.de/>). Втім, це переважно документи пізніх редакцій. Новим царством датуються 12 документів, з яких 10 – це записи на папірусах (7 датуються XVIII династією), один запис дійшов на шкіряному сувої (XVIII дин.) та один запис цього вислову відомий на розписі у гробниці Аменнахта ТТ 218 (Дейр ель-Медіна, XIX дин.). Зазначимо, що в низці документів 2-га глава поєднується з 3-ю фактично як єдиний вислів. Від Третього перехідного періоду (XXI династія) дійшло 17 записів 2-ї глави Книги мертвих – всі вони дійшли на папірусах та виписані ієратичною формою письма (див. **табл. 1**).

Таблиця 1. 2-га глава Книги мертвих у джерелах Нового царства та Третього перехідного періоду

№	Джерело
XVIII династія	
1	<i>Imn-m-ḥb-Mḥw</i> , pParis Louvre N. 3097, Фіви, віньєтка
2	<i>Mḥi-ḥr-pri</i> , pCairo CG 24095, Фіви, віньєтка
3	<i>Nww</i> , pLondon BM EA 10477, Фіви, без віньєтки
4	<i>Nb-dfzḥw</i> , pLondon BM EA 74134, походження невідоме, без віньєтки

¹ Стаття підготовлена за матеріалами Міжнародної наукової конференції “XXVII Сходознавчі читання А. Кримського”, м. Київ, 27–28 червня 2024 р. [Тарасенко 2024, 27–29].

5	<i>Twī</i> , pLondon BM EA 79431 ² , Фіви, без віньєтки
6	pLondon BM EA 9926a + 9954, Фіви, без віньєтки
7	<i>Nb-Imn</i> , pLondon BM EA 9964, Фіви, глави 2+3, з віньєткою (?)
8	<i>Nht</i> , pLondon BM EA 10471, Фіви, з віньєткою
XIX династія	
9	<i>zny</i> , pLondon BM EA 10470, Фіви, без віньєтки
10	<i>Hzt</i> , pMoscow, I, 1b.159 ³ , походження невідоме, без віньєтки
11	Гробниця <i>Imn-nht</i> , TT 218, Дейр ель-Медіна, без віньєтки
XX династія	
12	pLondon BM EA 9957,1–3 + BM EA 9958, Фіви, з віньєткою
XXI династія	
13	<i>Pz-tzw-mdrt-Mwt</i> , pAnn Arbor 2275 ⁴ , Фіви, без віньєтки
14	<i>Mri-Mz't</i> , pChantilly OA 1931, походження невідоме, без віньєтки
15	<i>zst-m-zh-bit</i> , pCairo J.E. 26228 bis (S.R. IV. 525), Фіви, без віньєтки
16	<i>Nsi-Hnsw</i> , pCairo J.E. 2630 (S.R. VII. 11573 + 11485), Фіви, без віньєтки
17	<i>G't-sšn</i> , pCairo J.E. 95838 (S.R. IV. 936), Фіви, без віньєтки
18	<i>Ns-pr-n-nb</i> , pCairo 95854 (S.R. IV. 953), Фіви, без віньєтки
19	<i>Imn-n-niwt-nht</i> , pCairo S.R. VII.10224, Фіви, без віньєтки
20	<i>Dd-Hnsw-iw=f-nh</i> , pCairo S.R. VII. 10267, Фіви, без віньєтки
21	<i>Tziw-hrit</i> , pLeiden T3, Фіви, глави 2+3, з віньєткою
22	<i>P(z)-n-nsti-tzwi</i> , pLondon BM EA 10064, Фіви, без віньєтки
23	<i>zsti</i> , pLondon BM EA 10084, Фіви, без віньєтки
24	<i>Ndmt</i> , pParis Louvre E. 6258 ⁵ , Фіви, без віньєтки
25	<i>Pz-ndm</i> , pLondon BM EA 10793, Фіви, без віньєтки

² + pLondon BM EA 9913, pBologna KS 3168, pMoscow I,1b,122 (Totenbuchprojekt Bonn, TM 133546, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm133546>).

³ Папірус складається з 13 фрагментів, які мають індивідуальні інвентарні номери (Totenbuchprojekt Bonn, TM 133588, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm133588>).

⁴ + pDublin Chester Beatty Library (Totenbuchprojekt Bonn, TM 133526, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm133526>).

⁵ + pLondon BM EA 10541; pMünchen ÄS 825 (Totenbuchprojekt Bonn, TM 133525, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm133525>).

26	<i>Nsi-t3-nb-t3wł</i> , pParis BN 138–140 ⁶ , Фіви, без віньєтки
27	<i>T3l-Hrw-izwt=f</i> , pParis Louvre N. 3080, походження невідоме, без віньєтки
XXII династія	
28	<i>Nsi-t3-nbt-išrw</i> , pLondon BM EA 10554, Фіви, з віньєткою
29	pBerlin P. 3051 A+C, Фіви, без віньєтки

Текст 2-ї глави Книги мертвих

Попри свій невеликий розмір, текст 2-ї глави Книги мертвих має досить давню історію. Він бере початок у Текстах саркофагів (вислови 93 та 152) [*CT* II, 64–66; 260–261; Faulkner 1973, 93 (*CT* Sp. 93); 131 (*CT* Sp. 152)], а його останнє речення можна побачити вже в Текстах пірамід [*PT* 260, Руг. § 318с].

Перший синопсис тексту 2-ї глави Книги мертвих видав Е. Навілл [Naville 1886a, 116–117; 1886b, I, *Taf.* VI; II, 17], а потім Г. Лапп, який зіставив її з текстом т. зв. глави 64Б за Р. Лепсіусом [Lapp 2011].

Наводимо переклад глави за **папірусом Ну** (*Nww*)⁷ (Naville: Ea; Lapp: pL2), pLondon BM EA 10477 (аркуш 13), XVIII династія, Фіви [Lapp 1997, *pl.* 37].

Власник: *Nww*

Титули: *imy-r pr n imy-r hmt* – “керівник, начальник скарбниці”.

Датування: XVIII династія (Хатшепсут – Тутмос III / Аменхотеп II).

Походження: Фіви.

Шрифт: курсивна ієрогліфіка, “зворотний напрям письма” (↓→).

Віньєтки: поліхромні, 2-га глава без віньєтки.

Сучасна локалізація: Британський музей, Лондон: London BM EA 10477. Папірус було придбано для Британського музею А. Е. У. Баджем у Єгипті в 1888 р. [Quirke 1993, 51 (Nr. 148)].

Публікації: [Lapp 1997, *pl.* 37; 2011; Carrier 2010, 223–224; *Annexe A*, *pl. XVIII*; *Annexe B*, *pl.* 26].

⁶ + pParis Louvre E. 3661 (Totenbuchprojekt Bonn, TM 133576, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm133576>).

⁷ Totenbuchprojekt Bonn, TM 134299, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm134299>.

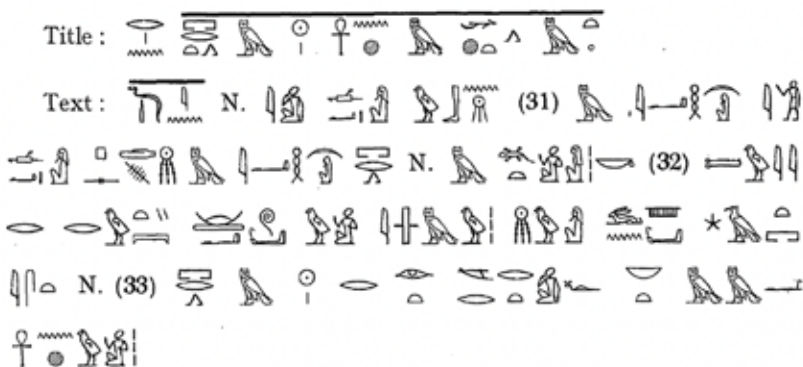
Текст (мал. 1–3)

Мал. 1. Текст 2-ї глави
Книги мертвих у папірусі
Nww pLondon BM EA 10477
за [Lapp 1997, pl. 37])

Мал. 2. Ієрогліфічна транскрипція
тексту в папірусі Nww pLondon
BM EA 10477
(за [Budge 1898, 26])

Мал. 3. Ієрогліфічна транскрипція тексту 2-ї глави Книги мертвих
у папірусі Nww pLondon BM EA 10477 (за [Shorter 1938, 38])

Транслітерація

⁽¹⁾ *r n prt m hrw ʿnh m-ht mwt ḏd-mdw in imy-r pr n imy-r ḥmt*
Nww *ir.n imy-r pr ʿImn-ḥtp i wʿ wbn* ⁽²⁾ *m iʿh i wʿ psd m iʿh pr imy-r*
pr n imy-r ḥmt Nww ir.n imy-r pr ʿImn-ḥtp m ʿšzt=k ⁽³⁾ *twy r rwti*

wḥꜥw wī imyw ʒḥw wn Dwꜣt ist imy-r pr n imy-r ḥtmt Nww mꜣꜥ-ḥrw
(4) *pr m ḥrw r irt mrꜣt=f nbt m-m ꜥnh.w*

Переклад

“⁽¹⁾ Вислів, як вийти в день та жити після смерті. Промовляння слів для керівника, начальника скарбниці Ну, народженого для керівника Аменхотепа:

– О Єдиний, що сходить ⁽²⁾ як Місяць. О Єдиний, що сяє як Місяць⁸. Нехай керівник, начальник скарбниці Ну, народжений для керівника Аменхотепа, вийде з твоєю ⁽³⁾ множинністю назовні. Я звільнений тим, що в саяві. Відкрито *Дуам!* Тепер керівник, начальник скарбниці Ну правоголосний ⁽⁴⁾ вийшов у день, щоб робити все, що забажає серед живих”.

Коментар

За титульною рубрикою 2-га глава дає можливість людині вийти в день та жити після смерті. Глава починається зі звернення до божества, позначеного як “Єдиний” (*wꜥ*) та пов’язаного з образом Місяця (*iꜥḥ*). Під “множинністю” (*ꜥḥꜣt*), разом з якою бажає вийти назовні померлий, слід розуміти зірки. Водночас більш пізні версії 2-ї глави часів XXI династії замість “Єдиного” вже пишуть “Ра / сонце”, яке, отже, переймає лунарні (!) функції (“О Ра, що сяє як Місяць”). П. Ле Паже Ренуф висловив припущення, що тут ідеться про суто астрономічну вказівку на те, що світло Місяця є відображенням світла Сонця [Le Page Renouf 1883–1884, 131–132; 1895, 37–38; 1904, 11–12]. Натомість уже А. В. Шотер висловив упевнений сумнів у наявності таких знань у єгипетських астрономів [Shorter 1938, 36]. На його думку, тут може бути посилення на прадавнє міфологічне уявлення про небесного бога, одне око якого вважалося сонцем, а інше – місяцем, або ж вказівку на ідею про нічне сонце, яке являє своє світло через місяць. Утім, набагато більш імовірним він вважає те, що тут трапилася помилка переписувача, який сплутав написання *wꜥ* “єдиний” і *Rꜥ* “Ра / сонце”. Щодо останнього припущення, проте, зазначимо, що в низці сувоїв XXI династії є обидві фрази, тобто *i wꜥ wbn m iꜥḥ i Rꜥ psd m iꜥḥ* – “О Єдиний, що сходить як Місяць. О

⁸ Можна перекласти і як “О Єдиний, що сходить у Місяці. О Єдиний, що сяє у Місяці” (пор.: [Faulkner 1973, 131 (CT Sp. 152); 1985, 36 (BD Sp. 2)]).

Ра, що сяє як місяць”. Нарешті, Ст. Квюрк вбачає в ототожненні Ра і місяця в цій главі можливість вказівки “на самий кінець ночі перед похороном” [Quirke 2013, 16]. За подальшим текстом 2-ї глави саме сонячне світло (*ʒhʷ*) звільняє (*whʕw*) душу людини та відкриває потойбіччя *Дуату*, даючи їй можливість опинитися серед “живих” (*ʕnhw*) (тобто серед воскреслих душ). Відповідно, фраза *wn Dwʒt* “відкрито *Дуат*” може свідчити, що описаний у тексті момент відповідає входу душі в “горизонт-ахет” (*ʒht*), тобто небо перед світанком (див.: [Allen 1989, 17–26; 1994, 24–28; Zago 2018, 207–209; 2022, 66ff]).

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що наведений вислів із Книги мертвих залишає низку питань, відповіді на які можливі лише на рівні гіпотез. Поєднання лунарних і солярних мотивів може брати початок у змісті першоджерела 2-ї глави – 93-го вислову Текстів саркофагів, де обидва ці мотиви наявні в тексті [CT II, 64–66; Faulkner 1973, 93], але з якихось причин не збереглися в редакції Книги мертвих. Божеством, яке ховається за епітетом “єдиний” (*wʕ*), може бути бог-деміург Атум, який, за геліопольським космогонічним міфом, був *єдиним* на початку створення світу (див.: [Popielska-Grzybowska 2001, 115–129; 2020]). Описередковано на це може вказувати наявність образу цього бога у вислові 153 Текстів саркофагів [Faulkner 1973, 131–132].

Віньетки

Що стосується *віньєток* до цього вислову, то в доамарнський період вони представлені двома іконографічними типами [Munro 1988, 65].

Тип 1 (XVIII династія): померлий, орієнтований вправо, стоїть з посохом у лівій руці та хустинкою в правій руці (**мал. 4**).

Тип 2 (XVIII династія): померлий стоїть, орієнтований вліво. Перед ним змії, тіло якого має три вигини. Померлий тримає в лівій руці посох (*wʒsʔ*), яким придавлює тіло змія, а в правій – спис, яким він пронизує змієві шию (**мал. 5**).

За XVIII династії постамарнського періоду *віньєтка* 2-ї глави відома в папірусі Нахта (pLondon BM EA 10471) (**мал. 6**). Вона зображує померлого, орієнтованого вліво, який сидить на колінах у позі поклоніння перед сонячним божеством з головою сокола (Ра? Ра-Хорахті? Монту-Ра?), увінчаною сонячним диском. Бог сидить на килимі та тримає знак життя-*ʕnh*.

Мал. 4. Віньєтка глав 2/3 Книги мертвих
у папірусі Амененопе, Фіви, XVIII дин. (pParis Louvre N. 3097)
(за [Navelle 1886b, I, *Taf.* VI])

Мал. 5. Віньєтка 2-ї глави Книги мертвих
у папірусі Маїхерпері, Фіви, XVIII дин. (pCairo CG 24095)
(за [Munro 1998, I, *Photo-Taf.* 56])

Мал. 6. Віньєтка 2-ї глави Книги мертвих у папірусі Нахта, Фіви, XVIII дин. (pLondon BM EA 10471; © The Trustees of the British Museum)

Від XIX–XX династій не збереглися сувої з ілюстрованою 2-ю главою. Єдина відома віньєтка цього вислову в анонімному pLondon BM EA 9957.1 надзвичайно зруйнована, що не дає змоги відтворити її іконографію. Натомість у сувоях XXI династії ця глава знову отримує два типи віньєток, які повністю відмінні від ілюстрацій XVIII династії.

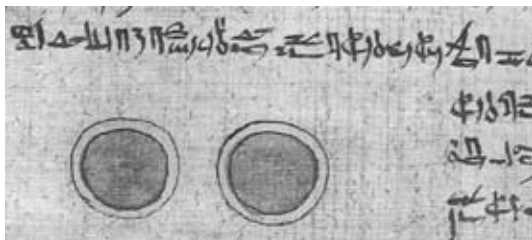
Тип 1 (XXI династія): померла (орієнтована вправо) стоїть у позі поклоніння перед антропоморфним богом, який стоїть з посохом-*wꜥs* та знаком життя-*ꜥnh*. Між ними – стіл із жертвоприношеннями (папірус Таїхерет, pLeiden T 3 (AMS 40), віньєтка до глав 2+3) (мал. 7).

Мал. 7. Віньєтка 2+3 глави Книги мертвих у папірусі Таїхерет, Фіви, XXI дин. (pLeiden T 3) (за [Quirke 2013, 16])

Тип 2 (XXI династія): два сонячні диски. У папірусі Нех-сіхонсу (pCairo J.E. 36230) ця віньєтка ілюструє 2-гу главу [Quirke 2013, 16] (**мал. 8**), а в папірусі Гатсешен (pCairo J.E. 95838) аналогічна віньєтка ілюструє якийсь інший вислів на попередньому аркуші, де розміщений текст глав 136А, 134 та 1 (початок) (**мал. 9**). Аналогічно оформлений і папірус Паеннестітауї (pLondon BM EA 10064) [Munro 2001, 60, s/w-Photo 13, *Farb-Taf. 18*], який є майже ідентичним за оформленням папірусу Гатсешен [Lenzo 2023a, 91]. На жаль, малюнок у папірусі Паеннестітауї є частково ушкодженим (**мал. 10**). Ця віньєтка дістала неоднозначні інтерпретації єгиптологів. Зокрема, Е. Навілл висловив, на наш погляд, коректну думку, що в папірусі Гатсешен ця віньєтка ілюструє 2-гу главу, текст якої виписаний на наступному аркуші, а сама віньєтка зображує два місячних диски [Naville 1914, 4]. І. Мунро в публікації папірусу Паеннестітауї вказує, що ця віньєтка ілюструє главу 1 [Munro 2001, 60], адже вона розміщена в обох сувоях найближче саме до неї. Натомість Х. Мільде пов'язав цю віньєтку з главою 136А і припустив, що диски зображують “зоряне небо в Геліополі” (“the starry sky in Heliopolis”) та “небесних людей у Хераха” (“the sky-people in Kheraha”), які згадуються в цьому вислові [Milde 1991, 167]. Найбільш ґрунтовне дослідження цієї віньєтки в папірусі Гатсешен зробила Р. Лукареллі [Lucarelli 2006, 206–209]. Вона справедливо відкинула лунарну інтерпретацію дисків, через те що в сувоях вони пофарбовані в червоний (або жовтогарячий у папірусі Паеннестітауї) колір, який має виразну солярну семантику. Дослідниця натомість висловлює гіпотезу, що два диски на малюнку символізують денне та нічне сонця (зазвичай їх зображували в човнах), а саму цю “інноваційну віньєтку” (“an innovative vignette”) пов'яже з главою 134, останньою на цьому аркуші [Lucarelli 2006, 209].

Попри те що неведений тип віньєток можна вважати інноваційним, варто згадати ілюстрації до 17-ї глави Книги мертвих у папірусі Нахта XVIII династії (pLondon BM EA 10471), де поруч з'являються лунарні та солярні символи, які, можливо, беруть початок у лунарних міфах, згаданих у секціях 17 та 33 цього вислову [Urk. V, 35, 87; Tarasenko 2020, 141] (**мал. 11**).

Мал. 8. Віньєтка 2-ї глави Книги мертвих у папірусі Несіхонсу, Фіви, XXI дин. (pCairo J.E. 36230)
(за [Quirke 2013, 16] = [Naville 1912, pl. XV])

Мал. 9. Віньєтка з двома дисками в папірусі Гатсешен, Фіви, XXI дин. (pCairo J.E. 36230)
(за [Lucarelli 2006, pl. XVII] = [Naville 1914, pl. XVII])

Мал. 10. Віньєтка з двома дисками в папірусі Паєннестітауї, Фіви (?), XXI дин. (pLondon BM EA 10064)
(за [Munro 2001, Farb-Taf. 18])

Мал. 11. Війсьетки 17-глави Книги мертвих з лунарними та солярними символами в папірусі Нахта, Фіви, XVIII дин. (pLondon BM EA 10471); © The Trustees of the British Museum

У папірусі Несітанебеташеру (pLondon BM EA 10554), останньому відомому ілюмінованому сувої Третього перехідного періоду, на аркуші 16 глави 28, 11 і 2 ілюструються нерозділеним фризом війсьеток, виділити з яких ті, що ілюструють власне 2-гу главу, проблематично [Lenzo 2023b, 99] (**мал. 12**). У пізніх редакціях Книги мертвих 2-га глава позбавлена війсьеток [Mosher 2016, 189–193].

Мал. 12. Війсьетки, що супроводжують аркуш із текстом 2-ї глави в папірусі Несітанебеташеру, Фіви, XXI–XXII дин. (pLondon BM EA 10554 = pGreenfield, за [Lenzo 2023b, Sheet 16])

Отже, ілюстрації 2-ї глави Книги мертвих у “Фіванській редакції” не сформували стійкої образотворчої традиції. За винятком віньєток типу 2 XXI династії, що зображують два диски, всі інші відмінні. Втім, можна виділити дві семантичні лінії. “Абстрактна” лінія зображує померлого (pParis Louvre N. 3097) або адорацію неідентифікованому божеству. “Солярна” лінія в тій чи іншій формі містить сонячну символіку: у pLondon BM EA 10471 зображено поклоніння богу сонця, а в папірусах типу 2 (XXI дин.) зображені сонячні диски. У папірусі Маїхерпері (pCairo CG 24095) солярна семантика має вигляд “зашифрованої”, адже в образі змія виступає Апоп – відвічний ворог Ра. Померлий придавлює змія посохом, нижня частина якого відповідає іконографії посоха *w3s*, який є атрибутом богів, а отже, померлий виступає в солярному образі Ра-змієборця. Водночас жодна з віньєток не містить виразних лунарних семантичних ознак. Зображення двох сонячних дисків у двох папірусах XXI династії (тип 2) можуть символізувати форми денного та нічного сонця (або сонця *Дуату*) в уявленнях єгиптян.

ЛІТЕРАТУРА

Тарасенко М. О. (2024), «“Вислів, як вийти в день та жити після смерті” – 2-га глава давньоєгипетської Книги мертвих», в *XXVII Сходознавчі читання А. Кримського: матеріали міжнародної наукової конференції, 27–28 червня 2024 р.*, Liha-Pres, Київ, Львів, Торунь, с. 27–29. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-7>

Allen J. P. (1989), “The cosmology of the Pyramid Texts”, in *Religion and philosophy in ancient Egypt*, Yale Egyptological Seminar, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Graduate School, New Haven, pp. 1–28.

Allen J. P. (1994), “Reading a Pyramid”, in C. Berger, G. Clerc and N. Grimal (eds), *Hommages à Jean Leclant*, T. 1: Études Pharaoniques, Institut Français d’Archéologie Orientale, Le Caire, pp. 5–28.

Budge E. A. W. (1898), *The Book of the Dead: the Chapters of Coming Forth by Day; the Egyptian text according to the Theban Recension in Hieroglyphic, edited from numerous papyri, with a translation, vocabulary, etc.*, Kegan Paul, Trench, Trübner, London.

Carrier Cl. (2010), *Série des papyrus du Livre des Morts de l'Égypte ancienne, volume I: le papyrus de Nouou (BM EA 10477)*, Melchat, 3, Cybele, Paris.

CT – de Buck A. (1935–1961), *The Egyptian Coffin Texts*, Vols I–VII, Oriental Institute Publications, Vols 34, 49, 64, 67, 73, 81, 87, The University of Chicago Press, Chicago.

Faulkner R. O. (1973), *The ancient Egyptian Coffin Texts, Volume I: Spells 1–354*, Aris & Phillips, Warminster.

Faulkner R. O. (1985), *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, revised ed.; edited by C. Andrews, British Museum Publications, Aylesbury.

Lapp G. (1997), *The Papyrus of Nu*, Catalogue of the Book of the Dead in the British Museum, Vol. I, British Museum Press, London.

Lapp G. (2011), *Die prt-m-hrw-Sprüche (Tb 2, 64–72)*, Totenbuchtexte – Synoptische Textausgabe nach Quellen des Neuen Reiches, 7, Orientverlag, Basel.

Lenzo G. (2023a), “The Book of the Dead in the Third Intermediate Period”, in Lucarelli R. and M. A. Stadler (eds), *The Oxford Handbook of the Egyptian Book of the Dead*, Oxford University Press, Oxford and New York.

Lenzo M. G. (2023b), *The Greenfield Papyrus: funerary papyrus of a priestess at Karnak temple (c. 950 BCE)*, British Museum Publications on Egypt and Sudan, Vol. 15, Peeters, Leuven, Paris and Bristol.

Lucarelli R. (2006), *The Book of the Dead of Gatseshen. Ancient Egyptian Funerary Religion in the 10th Century B.C.*, Egyptologische Uitgaven, XXI, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden.

Milde H. (1991), *The Vignettes in the Book of the Dead of Neferrenpet*, Egyptologische Uitgaven, 7, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden.

Mosher M., Jr. (2016), *The Book of the Dead, Saite through Ptolemaic Periods. A Study of Traditions Evident in Versions of Texts and Vignettes. Volume 1: BD Spells 1–15*, Prescott (Arizona).

Munro I. (1988), *Untersuchungen zu den Totenbuch-Papyri der 18. Dynastie. Kriterien ihrer Datierung*, Kegan Paul Press, London and New York.

Munro I. (1994), *Die Totenbuch-Handschriften der 18. Dynastie im Ägyptischen Museum Cairo*, Bd. I–II, Ägyptologische Abhandlungen, Bd. 54, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Munro I. (2001), *Das Totenbuch des Pa-en-nesti-taui (pLondon BM 10064) aus der Regierungszeit des Amenemope*, Handschriften des Altägyptischen Totenbuches, Bd. 7, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Naville É. (1886a), *Das Aegyptische Todtenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie. Einleitung*, Verlag von A. Asher & Co, Berlin.

Naville É. (1886b), *Das Aegyptische Todtenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie*, Bd. I–II, Verlag von A. Asher & Co, Berlin.

Naville É. (1912), *Papyrus funéraires de la XXIe dynastie. I. Le papyrus hieroglyphique de Kamara et le papyrus hiératique de Nesikhonsou au Musée du Caire*, Leroux, Paris.

Naville É. (1914), *Papyrus funéraires de la XXIe dynastie. II. Le papyrus hiératique de Katseshni au Musée du Caire*, Leroux, Paris.

Quirke St. (1993), *Owners of funerary papyri in the British Museum*, British Museum Occasional Paper, Vol. 92, British Museum Press, London.

Quirke St. (2013), *Going Out in Daylight, prt m hrw, the ancient Egyptian Book of the Dead. Translation, sources, meanings*, GHP Egyptology, 20, Golden House Publication, London.

Le Page Renouf P. (1883–1884), “The bow in the Egyptian sky”, *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, Vol. 6, pp. 131–2.

Le Page Renouf P. (1895), “The bow in the Egyptian sky (2)”, *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, Vol. 17, pp. 37–8.

Le Page Renouf P. (1904), *The Book of the Dead. Translation and Commentary*, ed. by É. Naville, The Life-Work of Sir Peter Le Page Renouf, Vol. Ernest Leroux IV. Paris.

Popielska-Grzybowska J. (2001), “Atum in the Pyramid Texts”, in J. Popielska-Grzybowska (ed.), *Proceedings of the First Central European Conference of Young Egyptologists, Egypt 1999: Perspectives of research, Warsaw 7–9 June 1999*, Institute of Archaeology, Warsaw University, Warsaw, pp. 115–29.

Popielska-Grzybowska J. (2020), *Everything as One: a linguistic view of the Egyptian creator in the Pyramid Texts*, Travaux de

l'Institut des Cultures Méditerranéennes et Orientales de l'Académie Polonaise des Sciences, T. 5, Institute of Mediterranean and Oriental Cultures, Polish Academy of Sciences (IKŚiO PAN) and Harrassowitz, Warsaw and Wiesbaden.

PT – Sethe K. (1960), *Die altägyptischen Pyramidentexte, nach den Papierabdrücken und Photographien des Berliner Museums, neu herausgegeben und erläutert*, Bd. I–III, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim.

Shorter A. W. (1938), *Catalogue of Egyptian Religious Papyri in British Museum. Copies of the Book PR(T)-M-HRW from the XVIIIth to the XXIInd Dynasty. Vol. I: Representation of Papyri with Text*, British Museum, London.

Tarasenko M. (2020), “The vignettes of Chapter 17 from the Book of the Dead as found in the Papyrus of Nakht (London BM EA 10471): at the beginning of the Ramesside Iconographic Tradition”, *Journal of the Hellenic Institute of Egyptology*, Vol. 3, pp. 131–146. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4309187>

Urk. V – Grapow H. (1917), *Religiöse Urkunden nebst deutschen Vebersetzung. Ausgewählte Texte des Totenbuches*, Urkunden des ägyptischen Altertums, Abt. 5, I–III, Hinrichs, Leipzig.

Zago S. (2018), “Imagining the beyond: the conceptualization of Duat between the Old and the Middle Kingdoms”, *Journal of the American Research Center in Egypt*, Vol. 54, pp. 203–217.

Zago S. (2022), *A Journey through the Beyond: the development of the concept of Duat and related cosmological notions in Egyptian funerary literature*, Material and Visual Culture of Ancient Egypt, Vol. 7. Lockwood, Columbia, GA.

REFERENCES

Tarasenko M. O. (2024), “ ‘Vysliv, yak vyity v den ta zhyty pislia smerti’ – 2-ha hlava davnoiehypetskoi Knyhy mertvykh”, in *XX-VII Skhodoznavchi chytannia A. Krymskoho: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, 27–28 chervnia 2024 r.*, Liha-Pres, Kyiv, Lviv and Torun, pp. 27–29. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-7> (In Ukrainian).

Allen J. P. (1989), “The cosmology of the Pyramid Texts”, in *Religion and philosophy in ancient Egypt*, Yale Egyptological Seminar,

Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Graduate School, New Haven, pp. 1–28.

Allen J. P. (1994), “Reading a Pyramid”, in C. Berger, G. Clerc and N. Grimal (eds), *Hommages à Jean Leclant*, T. 1: Études Pharaoniques, Institut Français d’Archéologie Orientale, Le Caire, pp. 5–28.

Budge E. A. W. (1898), *The Book of the Dead: the Chapters of Coming Forth by Day; the Egyptian text according to the Theban Recension in Hieroglyphic, edited from numerous papyri, with a translation, vocabulary, etc.*, Kegan Paul, Trench, Trübner, London.

Carrier Cl. (2010), *Série des papyrus du Livre des Morts de l’Égypte ancienne, volume I: le papyrus de Nouou (BME A 10477)*, Melchat, 3, Cybele, Paris.

CT – de Buck A. (1935–1961), *The Egyptian Coffin Texts*, Vols I–VII, Oriental Institute Publications, Vols 34, 49, 64, 67, 73, 81, 87, The University of Chicago Press, Chicago.

Faulkner R. O. (1973), *The ancient Egyptian Coffin Texts, Volume I: Spells 1–354*, Aris & Phillips, Warminster.

Faulkner R. O. (1985), *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, revised ed.; edited by C. Andrews, British Museum Publications, Aylesbury.

Lapp G. (1997), *The Papyrus of Nu*, Catalogue of the Book of the Dead in the British Museum, Vol. I, British Museum Press, London.

Lapp G. (2011), *Die prt-m-hrw-Sprüche (Tb 2, 64–72)*, Totenbuchtexte – Synoptische Textausgabe nach Quellen des Neuen Reiches, 7, Orientverlag, Basel.

Lenzo G. (2023a), “The Book of the Dead in the Third Intermediate Period”, in Lucarelli R. and M. A. Stadler (eds), *The Oxford Handbook of the Egyptian Book of the Dead*, Oxford University Press, Oxford and New York.

Lenzo M. G. (2023b), *The Greenfield Papyrus: funerary papyrus of a priestess at Karnak temple (c. 950 BCE)*, British Museum Publications on Egypt and Sudan, Vol. 15, Peeters, Leuven, Paris and Bristol.

Lucarelli R. (2006), *The Book of the Dead of Gatseshen. Ancient Egyptian Funerary Religion in the 10th Century B.C.*, Egyptologische Uitgaven, XXI, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden.

Milde H. (1991), *The Vignettes in the Book of the Dead of Neferrenpet*, Egyptologische Uitgaven, 7, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden.

Mosher M., Jr. (2016), *The Book of the Dead, Saite through Ptolemaic Periods. A Study of Traditions Evident in Versions of Texts and Vignettes. Volume 1: BD Spells 1–15*, Prescott (Arizona).

Munro I. (1988), *Untersuchungen zu den Totenbuch-Papyri der 18. Dynastie. Kriterien ihren Datierung*, Kegan Paul Press, London and New York.

Munro I. (1994), *Die Totenbuch-Handschriften der 18. Dynastie im Ägyptischen Museum Cairo*, Bd. I–II, Ägyptologische Abhandlungen, Bd. 54, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Munro I. (2001), *Das Totenbuch des Pa-en-nesti-taui (pLondon BM 10064) aus der Regierungszeit des Amenemope*, Handschriften des Altägyptischen Totenbuches, Bd. 7, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Naville É. (1886a), *Das Aegyptische Todtenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie. Einleitung*, Verlag von A. Asher & Co, Berlin.

Naville É. (1886b), *Das Aegyptische Todtenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie*, Bd. I–II, Verlag von A. Asher & Co, Berlin.

Naville É. (1912), *Papyrus funéraires de la XXIIe dynastie. I. Le papyrus hieroglyphique de Kamara et le papyrus hiératique de Nesikhonsou au Musée du Caire*, Leroux, Paris.

Naville É. (1914), *Papyrus funéraires de la XXIIe dynastie. II. Le papyrus hiératique de Katseshni au Musée du Caire*, Leroux, Paris.

Quirke St. (1993), *Owners of funerary papyri in the British Museum*, British Museum Occasional Paper, Vol. 92, British Museum Press, London.

Quirke St. (2013), *Going Out in Daylight, prt m hrw, the ancient Egyptian Book of the Dead. Translation, sources, meanings*, GHP Egyptology, 20, Golden House Publication, London.

Le Page Renouf P. (1883–1884), “The bow in the Egyptian sky”, *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, Vol. 6, pp. 131–2.

Le Page Renouf P. (1895), “The bow in the Egyptian sky (2)”, *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, Vol. 17, pp. 37–8.

Le Page Renouf P. (1904), *The Book of the Dead. Translation and Commentary*, ed. by É. Naville, The Life-Work of Sir Peter Le Page Renouf, Vol. Ernest Leroux IV. Paris.

Popielska-Grzybowska J. (2001), “Atum in the Pyramid Texts”, in J. Popielska-Grzybowska (ed.), *Proceedings of the First Central European Conference of Young Egyptologists, Egypt 1999: Perspectives of research, Warsaw 7–9 June 1999*, Institute of Archaeology, Warsaw University, Warsaw, pp. 115–29.

Popielska-Grzybowska J. (2020), *Everything as One: a linguistic view of the Egyptian creator in the Pyramid Texts*, Travaux de l’Institut des Cultures Méditerranéennes et Orientales de l’Académie Polonaise des Sciences, T. 5, Institute of Mediterranean and Oriental Cultures, Polish Academy of Sciences (IKŚiO PAN) and Harrassowitz, Warsaw and Wiesbaden.

PT – Sethe K. (1960), *Die altägyptischen Pyramidentexte, nach den Papierabdrücken und Photographien des Berliner Museums, neu herausgegeben und erläutert*, Bd. I–III, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim.

Shorter A. W. (1938), *Catalogue of Egyptian Religious Papyri in British Museum. Copies of the Book PR(T)-M-HRW from the XVIIIth to the XXIInd Dynasty. Vol. I: Representation of Papyri with Text*, British Museum, London.

Tarasenko M. (2020), “The vignettes of Chapter 17 from the Book of the Dead as found in the Papyrus of Nakht (London BM EA 10471): at the beginning of the Ramesside Iconographic Tradition”, *Journal of the Hellenic Institute of Egyptology*, Vol. 3, pp. 131–146. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4309187>

Urk. V – Grapow H. (1917), *Religiöse Urkunden nebst deutschen Übersetzung. Ausgewählte Texte des Totenbuches*, Urkunden des ägyptischen Altertums, Abt. 5, I–III, Hinrichs, Leipzig.

Zago S. (2018), “Imagining the beyond: the conceptualization of Duat between the Old and the Middle Kingdoms”, *Journal of the American Research Center in Egypt*, Vol. 54, pp. 203–217.

Zago S. (2022), *A Journey through the Beyond: the development of the concept of Duat and related cosmological notions in Egyptian funerary literature*, Material and Visual Culture of Ancient Egypt, Vol. 7. Lockwood, Columbia, GA.

М. О. Тарасенко

**“ВИСЛІВ, ЯК ВИЙТИ В ДЕНЬ ТА ЖИТИ ПІСЛЯ СМЕРТІ”.
2-ГА ГЛАВА ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКОЇ КНИГИ МЕРТВИХ:
ПЕРЕКЛАД І КОМЕНТАР**

Статтю присвячено 2-й главі давньоєгипетської Книги мертвих у її Фіванській редакції (Нове царство – Третій перехідний період). На сьогодні відомо 193 записи цього вислову, втім, це переважно документи пізніх редакцій Книги (Саїської та Птолемеївської). Новим царством датуються лише 12 документів. У низці документів 2-га глава поєднується з 3-ю як єдиний вислів. Від Третього перехідного періоду дійшло 17 записів 2-ї глави. Текст цього вислову має довгу історію та бере початок у Текстах саркофагів (вислови 93 та 152) (СТ, II, 64–66; 260–261). У статті надається перший переклад українською та коментар 2-ї глави Книги мертвих за папірусом Ну (pLondon BM EA 10477 (аркуш 13), XVIII династія, Фіви). Спеціально розглянуто віньетки цієї глави, які мали кілька типів ілюстрування, відмінних у Новому царстві та Третьому перехідному періоді.

Ключові слова: Книга мертвих, глава 2, Фіванська редакція, переклад, віньетки

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025